

Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка
Кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування

”ПОГОДЖУЮ”

Гарант освітньо-професійної програми,
декан факультету музикознавства,
композиції, вокалу та диригування, доцент

_____ Я. ОЛЕКСІВ

25 червня 2021 року

”ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи, професор

_____ М. КУШНІР

25 червня 2021 року

”ПОГОДЖУЮ”

Декан факультету музикознавства,
композиції, вокалу та диригування, доцент

_____ Я. ОЛЕКСІВ

25 червня 2021 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ДИРИГУВАННЯ ОПЕРОЮ**

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Галузь знань	02 Культура і мистецтво
Спеціальність	025 Музичне мистецтво
Освітньо-професійна програма	Музичне мистецтво
Профілізація	Всі профілізації
Статус	Вибіркова компонента освітньої програми циклу дисциплін для отримання додаткової кваліфікації «Оперно-симфонічний диригент» (ВК 3.3.1)
Загальний обсяг	18 кредитів ЄКТС (540 годин)
Форма підсумкового контролю	екзамен (3-8) атестаційний екзамен(8)
Термін викладання	3-8 семестри
Факультет	Всі профілізації
Форма навчання	денна

Робоча програма навчальної дисципліни „**Диригування оперою**” з галузі знань 02 Культура і мистецтво зі спеціальності 025 Музичне мистецтво оновлена відповідно до освітньо-професійної програми «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженої Вченою Радою ЛНМА імені М. В. Лисенка «26» травня 2021 року (Протокол № 1)

Розробник:

ЮЗЮК Іван Семенович – завідувач кафедрою хорового та оперно-симфонічного диригування, Народний артист України, професор;

КОЛЕССА Ярема Іванович – Заслужений артист України, професор

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри *Хорового та оперно-симфонічного диригування*

“_21_” _____ червня _____ 2021 р., протокол № _12

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни «Диригування оперою» передбачає підготовку висококваліфікованого диригента, який володіє комплексом знань, необхідних для організації та успішного керівництва оперними колективами.

Випускник-оперний диригент повинен знати:

- зміст спеціальних інструментально-оркестрових, вокальних та хорових і загальнотеоретичних дисциплін, які дають можливість зрозуміти творчий задум композитора, розкрити художні особливості музичного твору;
- технічні особливості і специфіку звучання оркестрових груп, класифікацію оркестрових інструментів, - регістри, теситуру і діапазон окремих інструментів оркестру, їх тембральну виразовість, технічні можливості, а також принципи звуковидобування;
- технічні особливості і специфіку звучання вокальних та хорових голосів, класифікацію співаків-вокалістів, регістри, теситуру і діапазон вокальних та хорових партій, їх тембральну виразовість, а також принципи вокальної подачі слова;
- методика роботи з оркестром, хором, співаками-солістами, викладання диригентських дисциплін, сольфеджіо, гармонію, поліфонію, аналіз музичних форм, історію музики, основні етапи еволюції художніх стилів, сучасні досягнення виконавського мистецтва і освіти;
- виконавський і педагогічний репертуар, музичну і навчально-методичну літературу;
- принципи і засоби підбору і систематизації, узагальнення і використання інформації, основи редагування і рецензування текстів, організаційно-адміністративні і економічні аспекти діяльності музичних колективів і установ.

Випускник-оперний диригент повинен вміти:

- вивчити з оркестром, солістами-співаками та хором і виконати в оперний виставі твори різних стилів, визначити їх форму, зробити музично-теоретичний та диригентсько-виконавський аналіз кожного з них у відповідності до авторської концепції;
- прочитати партитуру, граючи на фортепіано чи за допомогою внутрішнього слуху, працювати над вдосконаленням інтонації, ансамблю оркестрових партій і оркестру в цілому, співаків-солістів та хору, працювати над їх тембровою різноманітністю, штрихами та іншими компонентами художньої виразності;
- працювати із солістами-вокалістами, виконавцями оркестру, артистами хору, враховуючи їх індивідуальні можливості, - над втіленням художнього образу, розвитком їх виконавських навичок;

- досягати природності і свободи звучання, легкості і рухливості, розширення діапазону, ясності артикуляції, володіння різною динамікою і філіруванням звуку;
- аранжувати оперну партитуру на різний склад оркестру та хору, володіти навичками оркестрування та хорового аранжування;
- вести репетиційну роботу, підібрати оперний твір в залежності від наявних виконавців-солістів, скласти концертні програми та диригувати ними;
- розвивати кращі традиції виконавських шкіл, вести музично-просвітницьку діяльність, добре орієнтуватись у всьому розмаїтті музичних стилів та жанрів;
- викладати диригентські дисципліни, узагальнювати досвід організації навчального процесу, навчально-методичної, виховної та наукової роботи;
- орієнтуватись в спеціальній навчально-методичній літературі, використовувати технічні засоби в педагогічній та науковій діяльності.

На заняттях з фаху по спеціальності студент під керівництвом викладача повинен оволодіти основними компонентами диригентської професії, а саме: технікою диригування, аналізом і читкою оперних партитур, навичками роботи з оркестром, солістами-співаками та хором.

Учебний репертуар повинен складатися з кращих зразків української та зарубіжної оперної музики, відповідати підготовці і здібностям студента та з кожним наступним курсом ускладнюватися.

Слід зазначити, що на відміну від інших навчальних програм, програма з предмету істотно відрізняється за специфікою, оскільки виховання професійного оперного диригента не може бути процесом уніфікованим, необхідно враховувати творчу індивідуальність, психологію кожного студента, міру його обдарування, художні смаки та уподобання. Тому програма курсу припускає більш довільне тлумачення, певну варіантність трактування, викликану конкретними педагогічними цілями. Можливі варіанти також закладаються у змісті програми, що дозволить шукати оптимальний шлях індивідуального розвитку студента.

Разом з тим у програмі враховується весь навчальний комплекс, передбачений для студентів факультету і частково уникається дублювання навчального матеріалу.

За структурно-логічною схемою дисципліна є спеціальною дисципліною. Вона займає важливе місце в переліку спеціальних дисциплін, таких, як: диригування, робота з вокалістом, робота в оперному класі, робота в оперній студії, робота з хором оперної студії, поліфонія, аналіз музичних форм, робота

з симфонічним оркестром, інструментування, читання оркестрових партитур, історія музики, гра на фортепіано, техніка гри на оркестрових інструментах, а також інших допоміжних дисциплін, які передбачені навчальним планом, оволодіння якими допомагає студентіві на заняттях по диригуванню якнайкраще опанувати свій фах.

2. КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЯКИМИ ПОВИНЕН ОВОЛОДІТИ ЗДОБУВАЧ

2.1 Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК 1	Здатність до спілкування державною мовою як усно, так і письмово
ЗК 2	Здатність розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
ЗК 3	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК 4	Здатність до розв'язання проблем.
ЗК 5	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК 6	Здатність до міжособистісної взаємодії.
ЗК 7	Здатність до критики та самокритики.
ЗК 8	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
ЗК 9	Здатність до шанобливого й дбайливого ставлення до історичної спадщини і культурних традицій.
ЗК 10	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
ЗК 11	Здатність володіти іноземною мовою.
ЗК 12	Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
ЗК 13	Здатність працювати самостійно, виявляти ініціативу та лідерські якості.
ЗК 14	Здатність до використання інформаційних і комунікаційних технологій.
ЗК 15	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
2.2 Спеціальні (фахові) компетентності (СК)	
СК 1	Здатність усвідомлювати художньо-естетичну природу музичного мистецтва.
СК 2	Здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції у творчовиконавській діяльності.
СК 3	Здатність усвідомлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між теорією та практикою музичного мистецтва.
СК 4	Здатність використовувати знання про основні закономірності й сучасні досягнення у теорії, історії та методології музичного мистецтва.
СК 5	Здатність демонструвати достатньо високий рівень виконавської майстерності
СК 6	Здатність використовувати професійні знання та навички в процесі творчої діяльності.
СК 7	Здатність володіти науково-аналітичним апаратом та використовувати професійні знання у практичній діяльності.
СК 8	Здатність розуміти основні шляхи інтерпретації художнього образу.
СК 9	Здатність застосовувати базові знання провідних музично-теоретичних систем та концепцій.

СК 10	Здатність оперувати професійною термінологією.
СК 11	Здатність збирати, аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її в процесі практичної діяльності.
СК 12	Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків.
СК 13	Здатність демонструвати базові навички ділових комунікацій.
СК 15	Здатність використовувати засоби масової інформації для просвітництва, популяризації та пропаганди досягнень музичної культури.
СК 16	Здатність застосовувати традиційні і альтернативні інноваційні технології музикознавчої, виконавської, композиторської, диригентської, педагогічної діяльності.
СК 17	Здатність свідомо поєднувати інновації з усталеними вітчизняними та світовими традиціями у виконавстві, музикознавстві та музичній педагогіці.
3. ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	
РН 2	Володіти методами та навичками ансамблевої гри / хорового співу, репетиційної роботи та концертних виступів.
РН 3	Демонструвати різні методики удосконалення творчо-виконавської діяльності.
РН 4	Аналізувати музичні твори з виокремленням їх належності до певної доби, стилю, жанру, особливостей драматургії, форми та художнього змісту.
РН 5	Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.
РН 8	Демонструвати володіння музично-аналітичними навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.
РН 9	Застосовувати теоретичні знання та навички в редакторській / та лекторській практичній діяльності.
РН 10	Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.
РН 13	Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.
РН 14	Демонструвати аргументовані знання з особливостей музичних стилів різних епох.

4. РОЗПОДІЛ ДИСЦИПЛІНИ ЗА СЕМЕСТРАМИ, ГОДИНАМИ ТА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами			Кількість кредитів ECTS	Кількість годин					Розподіл аудиторних годин за курсами і семестрами									
	Екзамени	Заліки	Атестаційні		Загальний обсяг	Аудиторних				Самостійна робота	I курс		II курс		III курс		IV курс		
						Всього	у тому числі:				Семестри								
	лекційні	індивідуальні	практичні				Кількість тижнів в семестрі												
						1	2	3	4		5	6	7	8					
	15	15	15		15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15		
Диригування оперою	3-8		8	18	540	180		180		360			2	2	2	2	2	2	2

Розподіл годин та кредитів по курсах та семестрах

КУРС	СЕМЕСТРИ	Кількість кредитів ECTS	Кількість годин					
			Загальний обсяг	Аудиторних			Самостійна робота	
				Всього	у тому числі:			
					лекційні	індивідуальні		практичні
II		6	180	60		60		120
	3	6	90	30		30		60
	4	6	90	30		30		60
III		6	180	60		60		120
	3	6	90	30		30		60
	4	6	90	30		30		60
IV		6	180	60		60		120
	3	6	90	30		30		60
	4	6	90	30		30		60

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

3,4 семестри

	Модуль 1. Робота над оперним репертуаром	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Робота над оперним репертуаром під фортепіано	
Тема 1	Диригування класичними операми європейських композиторів в класі під фортепіано	30
	Змістовий модуль 2 Робота над оперним репертуаром	
Тема 1	Диригування класичними операми європейських композиторів в класі під фортепіано	30
	Всього годин	60

5,6 семестри

	Модуль 1. Робота над оперним репертуаром	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Робота над оперним репертуаром під фортепіано	
Тема 1	Диригування операми композиторів-романтиків в класі під фортепіано	30
	Змістовий модуль 2 Робота над оперним репертуаром	
Тема 1	Диригування операми композиторів-романтиків в класі під фортепіано	30
	Всього годин	60

7,8 семестри

	Змістовий модуль 4. Робота над творами для симфонічного оркестру в класі під фортепіано	
Тема 1	Диригування операми композиторів романтиків в класі під фортепіано	30
	Змістовий модуль 2 Робота над творами для симфонічного оркестру в класі під фортепіано	
Тема 1	Підготовка державної програми	30
	Всього годин	60
	Всього за лекційний курс індивідуальних	180

Самостійна робота

1,2 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Робота над творами, які входять до навчальної програми і знайомлення з творчістю авторів музики	110
	Поточний контроль	2+2
	Підсумковий контроль (екзамен)	3+3
	Всього годин	120

3,4 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Робота над творами, які входять до навчальної програми і знайомлення з творчістю авторів музики	110
	Поточний контроль	2+2
	Підсумковий контроль (екзамен)	3+3
	Всього годин	120

5,6 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Робота над творами, які входять до навчальної програми і знайомлення з творчістю авторів музики	110
	Поточний контроль	2+2
	Підсумковий контроль (екзамен)	3+3
	Всього годин	120

7,8 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Робота над творами, які входять до навчальної програми і знайомлення з творчістю авторів музики	110
	Поточний контроль	2+2
	Підсумковий контроль (екзамен)	3+3
	Всього годин	120

6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

„Відмінно” А - студент творчо осмислив матеріал курсу, здатний оперувати ним в інтегративних зв'язках з іншими дисциплінами; аналізувати відповідно до конкретних практичних завдань, пов'язаних із професійним застосуванням отриманих знань; логічно, послідовно викладає фундаментальні принципи даної дисципліни; вільно оперує спеціальною термінологією; має власне відношення до предмету, зіставляє, порівнює отриману інформацію з власним досвідом та уявленнями, творчо осмислює цілі і завдання курсу. Продуктивний, творчий рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують відмінне володіння студентом диригентською технікою, а саме виконання характеризується оригінальністю і художньою завершеністю.

„Добре” В - студент майже вільно володіє основною інформацією з даного курсу, логічно викладає думку; орієнтується в основній фаховій літературі; часто однак не може зробити самостійних висновків і запропонувати власну концепцію застосування засвоєної інформації у майбутній професійній практиці. Орієнтується швидше на готові моделі використання базових знань у професійній діяльності. Репродуктивний рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують добре володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу однак у значній мірі позбавлені оригінальності та індивідуальності в інтерпретації окремих складових твору.

„Добре” С - студент володіє основною інформацією з даного курсу, логічно викладає думку; орієнтується в основній фаховій літературі; не може натомість зробити самостійних висновків і запропонувати власну концепцію застосування засвоєної інформації у майбутній професійній практиці. Орієнтується швидше на готові моделі використання базових знань у професійній діяльності. Репродуктивний рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують добре володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу однак позбавлені оригінальності та індивідуальності в інтерпретації окремих складових твору.

„Задовільно” D - студент має певне уявлення про дану дисципліну, однак, його знання частково досить фрагментарні, неповні, не пов'язуються в цілісну систему, часто являють собою набір окремих фактів, подій, явищ, назв, що не утворюють цілісної картини; репрезентує поверхове знання спеціальної літератури, невпевненість у визначенні основних положень і дефініцій;

демонструє знання основних категорій і понять дисципліни, проте без їх глибокого осмислення; його відповідь характеризується відірваністю теоретичних знань від їх наступного практичного застосування у професійній діяльності. Переважно фрагментарний рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують задовільне володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу із незначними ознаками індивідуальної інтерпретації окремих складових твору.

„Задовільно” Е - студент має певне уявлення про дану дисципліну, однак, його знання достатньо фрагментарні, неповні, не пов'язуються в цілісну систему, являють собою набір окремих фактів, подій, явищ, назв, що не утворюють цілісної картини; репрезентує поверхове знання спеціальної літератури, невпевненість у визначенні основних положень і дефініцій; демонструє знання основних категорій і понять дисципліни, проте без їх глибокого осмислення; його відповідь характеризується відірваністю теоретичних знань від їх наступного практичного застосування у професійній діяльності. Фрагментарний рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують задовільне володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу.

„Незадовільно” FХ - студент має приблизне уявлення про дану дисципліну, однак, його знання дуже фрагментарні, неповні, не пов'язуються в цілісну систему, являють собою набір окремих фактів, подій, явищ, назв, що не утворюють цілісної картини; репрезентує майже повне незнання спеціальної літератури, у більшості випадків неспроможність у визначенні основних положень і дефініцій; лише частково демонструє знання основних категорій і понять дисципліни без їх глибокого осмислення; його відповідь характеризується повною відірваністю теоретичних знань від їх наступного

практичного застосування у професійній діяльності. Оглядово-вибірковий рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори у своїй більшості показують незадовільне володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу.

„Незадовільно” F - студент знає окремі факти, події, назви, проте плутається в них, не диференціює за фундаментальними ознаками, не укладає в послідовність за будь-якими фундаментальними ознаками; не здатний логічно вибудувати причинно-наслідковий ряд розвитку ідеї; не володіє спеціальною термінологією; не може застосувати своїх знань на практиці. Оглядово-вибірковий рівень опанування матеріалу.

Представлені на іспит музичні твори показують незадовільне володіння диригентською технікою та викладом і розвитком музичного матеріалу.

Сумарна шкала оцінювання здобувача з навчальної дисципліни

СУМА БАЛІВ ЗА ВСІ ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	ОЦІНКА ECTS	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Шкала оцінювання здобувача з семестрового екзамену та поточного контролю

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку (диференційованого) та екзамену
45-50	A	відмінно
41-44	B	добре
37-40	C	
32-36	D	задовільно
30-31	E	
18-29	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-17	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
2. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності.
3. Методи контролю (самоконтролю, взаємоконтролю), корекції (самокорекції, взаємокорекції) за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.
4. Бінарні, інтегровані (універсальні) методи.

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

1. Попередній контроль спрямований на виявлення знань, умінь і навичок студентів з творів, які будуть вивчатися.
2. Поточний контроль здійснюється під час практичних занять з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу і виявлення проблем опанування тими чи іншими навичками.
3. Тематичний контроль здійснюється періодично, після вивчення нової теми чи нового розділу і має на меті систематизацію знань та умінь студентів.
4. Підсумковий контроль проводиться в кінці семестру, а також після закінчення курсу на державному іспиті.

Рекмендована література:

Барсова І. Книга про оркестр. К.: Музич. Україна, 1988. 157 с.

Бенч О., Шокало О. Український хорівий спів. Київ: Український світ, 2002. 440 с.

Бурбан М. Українські хори і диригенти. Дрогобич: Посвіт, 2006. 640 с.

Гайденко А. Інструментознавство та основи теорії інструментування: Підручник. Х.: Майдан, 2010. 156 с.

Геринович О. Криниця життя. Спогади, творчість, педагогіка. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 140 с.

Доронюк В. Курс техніки диригування. Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. 292 с.

Єржемський О. Психологія диригента. К.: Муз. Україна, 1991. 103 с.

Історія диригування (оркестрове виконавство): методичні матеріали з курсу / уклад. Ю.І.Лошков. Х.: ХДАК, 2002. 34 с

Дражниця Л. Аналітична робота диригента над музичним твором. Л. 2003

Доронюк В. Методика викладання диригування. Івано-Франківськ 2005

Канерштейн М. Про методику навчання диригентів // Питання диригентської майстерності. – К.: Музична Україна, 1980

Колеса М. Основи техніки диригування. – К.: Держвид., 1960

Колеса М. Навчання студента-диригента в класі по спеціальності // Українська музика. – К.: Музична Україна,

Кофман Р. -Виховання диригента: Психологічні особливості. – К.: Музична Україна., 1972

Основи диригування : робоча навч. прогр. [для студ. напрямку 6.020204 „Музичне мистецтво” освітньо-кваліф. рівня „бакалавр”] / уклад. П. Й. Шиманський, Н. П. Кучерук. Луцьк : Вежа, 2007. 17 с.

Пасічняк Л. Робота диригента над музичним твором: Методичні рекомендації до дисципліни “Оркестрове диригування” для студентів вищих музичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації напрямку підготовки “Музичне

мистецтво”. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2012. 72 с.

Пігров К. Керування хором. Київ: Мистецтво, 1956. 178 с.

Прокулевич. О. Основи хорового диригування : навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. 140 с.

Смирнова Т. Хорознавство. Харків: СДПУ, 2000. 180 с.

Теряєва Л. Застосування музичних інформаційних технологій при вивченні навчальної дисципліни «Хорове диригування» Освітологічний дискурс, 2019. 285 с.

Хащеватська С. Інструментознавство: підручник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 256 с.

Карпенко Є. Диригентсько-хорова підготовка вчителя музики. Суми: ВВП „Мрія – 1” ЛТД, 2001. 109 с.

Стефіна Н.В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск III (у шести частинах). Частина друга: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. 290 с.

Юзюк І. Оперний репертуар.//Методична розробка до курсу „Оперний і балетний репертуар” для студентів оперно-симфонічних відділів диригентських факультетів консерваторій. – Львів, 1992.

Інтернет джерела

1.Нотна бібліотека [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nlib.org.ua/parts/hor.html> <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/333-estradni-shkoli-ukrayini.html>

2.Хоровий портал [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hor.by>

3.YouTube [Електронний ресурс]
https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%BE%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80

4.YouTube[Електронний ресурс]
https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0